

УДК 316.613

ОСОБИСТІСНІ РИСИ ТА ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-СОЦІОЛОГІВ НАУКМА

Д. О. Хуткий

*Київський міжнародний інститут соціології,
вул. Волоська, 8/5, м. Київ, Україна, 04070,
e-mail: khutkyu@gmail.com*

У статті здійснено аналіз структури особистісних рис та ціннісних орієнтацій студентів-соціологів Національного університету «Киево-Могилянська академія». Дослідження виконано на підставі емпіричних даних трьох репрезентативних моніторингових кількісних опитувань, проведених методом анонімного анкетування. З'ясовано прояви особистісних рис та ієрархії ціннісних орієнтацій щодо основних сфер життя. Виконано порівняльний аналіз проявів серед студентів бакалаврату різних років вступу і студентів магістеріуму, а також серед студентів двох спеціальностей.

Ключові слова: особистісні риси, ціннісні орієнтації, студенти, соціологи.

З педагогічної точки зору – для кращого розуміння і навчання студентів – важливо враховувати їхні особистісні характеристики як на індивідуальному, так і на груповому рівні. Також науковий інтерес має питання: чи відрізняються студенти-соціологи від інших студентів і від студентів інших соціальних наук? І воно не лише важливе для дослідників, а й актуальне для самоідентифікації молодих соціологів.

Якщо враховувати суспільний контекст, існує соціальна проблема, яка полягає в тому, що, з одного боку, студентам притаманні різні ієрархії цінностей та ціннісних орієнтацій, а з іншого боку, вони навчаються на одній спеціальності і мають успішно її опанувати, для цього вони мають ефективно взаємодіяти з викладачами. У такому разі, наукова проблема – це суперечність між потребою у знанні особистісних рис і ціннісних орієнтацій студентів України та відсутністю такого знання.

Серед наявних досліджень особистісних рис і ціннісних орієнтацій студентів України переважають дослідження у ключі матеріальних і постматеріальних цінностей, у руслі Світового опитування цінностей Р. Інглехарта. Зокрема, А. М. Маковецький зауважує, що в Україні відбувається зрушення в бік матеріальних цінностей [1, с. 333]. Також мають місце локальні опитування студентів окремих ВНЗ, переважно певних факультетів. Наприклад, М. І. Волобуєв і Н. В. Сичова провели дослідження цінностей студентів, локальне за масштабом, однак більше детальне за методикою (модифікована автоматизована методика К. В. Харського), за яким виявили, що серед актуальних на першому місці цінності емоційні, а серед бажаних і уявних для інших студентів – матеріальні [2, с. 209]. Також в Україні О. Г. Виноградов здійснює адаптацію і перевірку надійності опитувальника «великої п'ятірки» на матеріалах опитування студентів-соціологів НаУКМА [3].

Однак масштабне дослідження і особистісних рис, і ціннісних орієнтацій студентів-соціологів НаУКМА, як нам відомо, не було проведено і опубліковано. Зокрема, не проводяться опитування щодо особистісних рис студентів-соціологів НаУКМА першого року навчання бакалаврату. Також до цього часу були невідомі ціннісні орієнтації студентів-соціологів першого року навчання бакалаврату і другого року навчання магістеріуму. Тому, для вирішення цієї проблеми було проведено опитування студентів-соціологів Національного університету «Києво-Могилянська академія» (далі – НаУКМА).

Отже, мета дослідження – з'ясувати особистісні риси і ціннісні орієнтації студентів-соціологів НаУКМА на прикладі першокурсників бакалаврату і другокурсників магістеріуму.

Емпіричну базу дослідження складають результати трьох репрезентативних кількісних соціологічних опитувань, проведених методом анонімного анкетування: (1) студентів-соціологів 1 року навчання бакалаврату НаУКМА у 2010, 2011, 2012 роках щодо рис особистості (обсяги вибірок і величини похибок для номінальних ознак: 30 і 0%, 39 і 4,9%; 53 і 6,2% відповідно); (2) студентів-соціологів 1 року навчання бакалаврату НаУКМА у 2010, 2011, 2012 роках щодо ціннісних орієнтацій (обсяги вибірок і величини похибок для номінальних ознак: 30 і 0%, 40 і 4,1%; 55 і 5,5% відповідно); (3) студентів 2 року навчання магістерської програми «Соціологія» НаУКМА наприкінці навчання у 2007 році (обсяг вибірки 12 респондентів, величина похибки для номінальних ознак не перевищує 18,7%). Для порівняння відповіді соціологів-першокурсників порівнювалися з відповідями соціальних працівників першого року навчання для 2010 і 2012 року разом.

У цій статті всі твердження щодо одномірних розподілів розраховані на рівні значущості 0,05. Гіпотези про значущість різниці відсотків перевірялись за χ^2 -критерієм, а гіпотези про значущість різниці середніх – за t-тестом Стьюдента. Гіпотези про наявність статистичних зв'язків між змінними перевірялись на основі коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Для визначення особистісних рис було проведено опитування студентів-соціологів першого року навчання НаУКМА у 2010, 2011 і 2012 роках. Протягом трьох років першокурсники на початку 1 року навчання на бакалавраті заповнювали анкету на виявлення «Великої п'ятірки» особистісних рис: екстраверсії, доброзичливості, сумлінності, нейротизму, відкритості до нового досвіду, – а також чесність. За основу анкети були покладені вибрані запитання, адаптовані до української мови О. Г. Виноградовим [3]. Серед наявних запитань були обрані по 3 найбільш загальні, а не специфічні, запитання для кожної з рис, крім доброзичливості і чесності. В якості шкали була використана шкала Лайкерта зі значеннями від 1 – «зовсім не згоден» до 5 – «повністю згоден».

До початку аналізу варто врахувати результати інших досліджень. Більшість студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича вважає, що їхнє життя залежить від зовнішніх чинників, а не від них самих; хоча студенти чоловічої статі своє сьогодення і майбутнє пов'язують з власною діяльністю і власними зусиллями, а не з зовнішніми обставинами [1, 335]. Через це можна припустити, що у студентів локус контролю буде переважно зовнішній, але серед чоловіків – внутрішній.

Результати опитування представлено на рис. 1.

Рис. 1. Ступені прояву особистісних рис студентів-соціологів НаУКМА 1 року навчання (Середні арифметичні значення відповідей на кожне запитання за шкалою від 1 – «зовсім неважливий» до 5 – «дуже важливий»; мінімальний обсяг агрегованої вибірки студентів 2010–2012 років опитування $n=122$)

Якщо розглядати дані про всіх соціологів-першокурсників загалом, то в середньому найбільшою мірою виражена доброзичливість (4,1 з максимальних 5) і відкритість до досвіду (3,8 з максимальних 5). Звичайно, частково це можна пояснити соціальною схвальністю доброзичливості. При цьому рівень відкритості до досвіду у студентів-соціологів статистично значуще вищий, ніж у студентів-соціальних працівників – імовірно, соціологічна освіта справді розширяє світогляд. Одночасно підтвердилася закономірність, що висока відкритість до досвіду пов'язана з високим рівнем екстраверсії (величина кореляції цих змінних $\rho=+0,36$).

Приблизно однакові середні значення набрали екстраверсія (3,5), чесність (3,4) і нейротизм (3,2). Зважаючи на те, що внутрішній локус контролю і висока екстраверсія частково пов'язані (особливо з урахуванням обраних нами індикаторів для вимірювання екстраверсії), із деякими застереженнями можна порівняти результати щодо ЧНУ і НаУКМА. На відміну від студентів ЧНУ, у студентів НаУКМА більш виражена екстраверсія. Цілком передбачуваними виявилися результати щодо екстраверсії: ця риса більш виражена у чоловіків (4,1), ніж у жінок (3,5); у молодших 16–17-річних (3,7), ніж у старших 18-річних (3). Дещо несподівано середній рівень екстраверсії у вступників 2011 і 2012 років (3,5 і 3,3 відповідно) виявився статистично значуще меншим, ніж у вступників 2010 року (4). Невже вступники стають все більше інтровертованими? Відповідь на це питання зможуть дати тільки наступні опитування. Натомість, опитаним жінкам більш притаманний нейротизм (3,4), ніж чоловікам (2,4). Така комбінація

особистісних рис (чоловіки більш екстравертовані, а жінки більш тривожні) у майбутньому може обмежувати лідерські таланти у жінок і розкривати у чоловіків. Цікаво, що за самооцінкою в середньому студенти-соціологи виявилися менш чесними (3,4), ніж студенти-соціальні працівники (3,7). Серед усіх рис найменший рівень сумлінності – у середньому тільки 2,8. Цілком передбачувано, чесність, сумлінність і доброзичливість виявилися взаємопов'язаними (величина кореляції чесності із сумлінністю $\rho=+0,21$ і з доброзичливістю $\rho=+0,25$).

Для визначення ціннісних орієнтацій серед тих самих студентів у тих самих роках було проведено інше опитування за іншою анкетною, де студенти визначали важливість низки цінностей, підібраних автором як актуальні для молоді: відпочинок і дозвілля, громадська діяльність, друзі і знайомі, здоров'я, кохана людина, навчання, наукова робота, особистісний розвиток, робота, сім'я і родичі.

Попередні дані стосовно ієрархії цінностей студентів інших ВНЗ є дещо суперечливими. З одного боку, відомо, що у 2012 році львівське студентство на перше місце ставило сімейне щастя, а не бізнес чи суспільне визнання, зокрема головними цінностями були здоров'я, щастя рідних та щасливе сімейне життя, самореалізація у житті, а найменшу цінність для студентів мали суспільне визнання, розваги та наявність бізнесу [4]. Аналогічно, як підсумовує С. В. Незабитковська, згідно з результатами дослідження, у системі цінностей студентів Львівської державної фінансової академії міністерства фінансів України провідне місце посідає здоров'я, матеріальний добробут, і дедалі більшої ваги набуває сімейне щастя, а питання творчого розвитку та естетика життя втрачають свою актуальність [5]. Схожі результати демонструє і дослідження Н. О. Антонової у Слов'янському державному педагогічному інституті протягом 1999–2002 років: більшість студентів усіх факультетів віддали перевагу таким термінальним цінностям як: «здоров'я», «любов», «матеріально забезпечене життя», «наявність гарних і вірних друзів», «щасливе сімейне життя» і таким інструментальним цінностям як «вихованість», «акуратність», «життєрадісність», «освіченість», «чесність»; водночас мало значущі для студентів деякі загальнолюдські цінності: «пізнання», «розвиток», «продуктивне життя», «щастя інших» [6]. Дещо інші ранги отримуємо за даними І. Прокопчук на основі опитувань студентів у Національному авіаційному університеті у 2008–2009 роках, де ієрархічний розподіл цінностей студентів такий: на першому місці – «зробити кар'єру»; на другому – «створити сім'ю»; на третьому – «бути здоровим»; на четвертому – «здобути достойну освіту, професію»; на п'ятому – «взяти від життя більше задоволення», шосте місце розділили такі цінності, як «спокійне життя та сталість досягнутого», «гроші», «кохання»; на сьомій позиції – «зробити щось значуще» та «щоб не було війни», на останній сходинці – «віра в Бога» [7].

Загалом, у більшості наведених опитувань найвищі ранги мають цінності здоров'я, родина і робота, а порівняно нижчі ранги – кохання, друзі та особистісний розвиток. На цій підставі резонно висунути гіпотезу, що серед студентів-соціологів НаУКМА ці ранги будуть близькими до виявленого узагальнення.

Резонне пояснення виявлених відмінностей можна запропонувати, якщо врахувати висновок А. М. Маковецького: дівчата більше орієнтуються на сім'ю, дітей, спокійне життя і хороше здоров'я, а у хлопців найвищий рейтинг мають соціальний статус,

кар'єра, цікава робота, матеріальний достаток [1, 336]. Виходячи з цього, можна висунути припущення, що для жінок здоров'я, кохання і родина будуть важливіші, ніж для чоловіків; а для чоловіків робота, наукова робота і громадська діяльність будуть важливіші, ніж для жінок.

Як стверджує А. М. Маковецький, аналіз соціологічних даних і спостереження за життєдіяльністю студентів свідчить про досить високий рівень їхньої політичної та моральної свідомості, уболівання за справи в суспільстві, про їхню соціальну і політичну активність [1, 336]. На противагу йому, В. Чопей доводить, що тільки 12,4% опитаних студентів цікавляться політичним життям України, 62,1% з них зовсім ним не цікавляться; і лише 1,2% студентів вважають, що беруть активну участь у політичному житті країни [8]. На підставі цих даних за аналогією можна висунути гіпотезу, що громадська діяльність буде не важливою і для студентів-соціологів НаУКМА.

Результати відповідей студентів-соціологів бакалаврату на блок запитань про ціннісні орієнтації наведено на рис. 2.

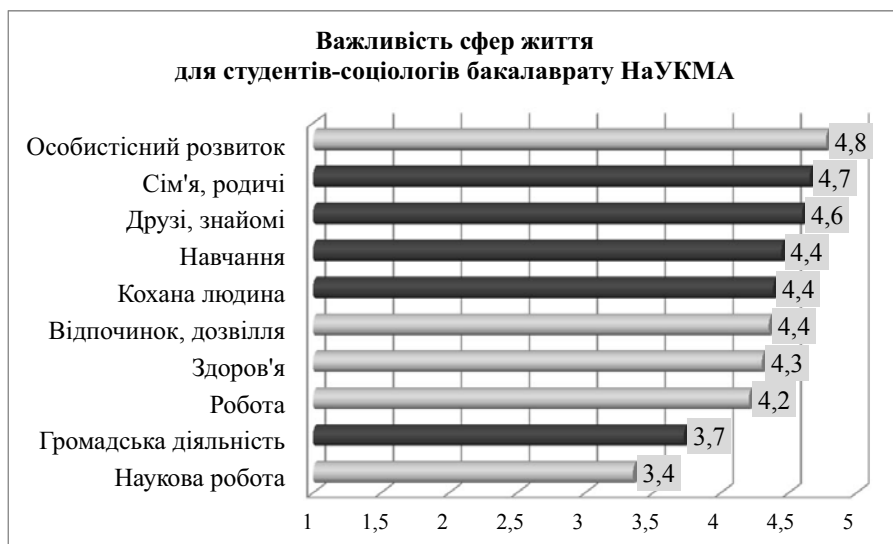

Рис. 2. Важливість сфер життя для студентів-соціологів НаУКМА
1 року навчання бакалаврату

(Середні арифметичні значення відповідей на кожне запитання за шкалою від 1 – «зовсім неважлива» до 5 – «дуже важлива»; мінімальний обсяг агрегованої вибірки студентів 2010–2012 років опитування $n=122$)

Виявилося, що для соціологів-першокурсників бакалаврату 2010–2012 років вступу загалом притаманна така ієрархія ціннісних орієнтацій щодо основних сфер життя (у порядку важливості): особистісний розвиток (середнє арифметичне – 4,8), сім'я, родичі (4,7), друзі, знайомі (4,6), кохана людина (4,4), відпочинок, дозвілля (4,4), навчання (4,4), здоров'я (4,3), робота (4,2), громадська діяльність (3,7), наукова робота (3,4). Як бачимо, у порівнянні з цінностями студентів інших згаданих ВНЗ, тільки цінність сім'ї та родичів

є так само високою. Цінності ж здоров'я та роботи є менш важливими. Якщо робота для першокурсників може бути ще не актуальною, то менш цінне здоров'я пояснити складно. Якщо кохання теж виявилось менш важливим, то, на відміну від студентів інших ВНЗ, друзі, знайомі й особистісний розвиток для студентів-соціологів НаУКМА є одними з найважливіших. Можливо, саме це спрямування на особистісний розвиток (який виявився найважливішим) і вирізняє студентів-соціологів НаУКМА серед інших студентів. А гіпотеза щодо низької цінності громадської діяльності підтвердилася повністю.

Якщо порівняти студентів-соціологів зі студентами-соціальними працівниками, то для соціологів, ніж для соціальних працівників, важливіші друзі і знайомі (4,7 проти 4,4 відповідно), кохана людина (4,5 проти 4,1 відповідно), здоров'я (4,3 проти 3,9 відповідно). Також з'ясувалося, що у порівнянні з 2010 роком, у 2011 і 2012 роках зменшилася важливість відпочинку і дозвілля, друзів і знайомих, сім'ї та родичів, і роботи, а у 2011 році – ще й важливість коханої людини. Виглядає так, у порівнянні з групою студентів-соціологів 2010 року наступні дві групи менш цінують ці сфери життя. Виразно проявляються і вікові відмінності: старші студенти-соціологи менше цінують друзів і знайомих, натомість більше цінують навчання.

Стосовно гіпотези про гендерні відмінності, вона підтвердилася частково. Справді, кохана людина для студенток важливіша, ніж для студентів – середні значення 4,4 і 4,1, відповідно. Однак робота виявилася також важливішою для студенток (середнє значення 4,3), ніж для студентів (середнє значення 3,9).

Ціннісні орієнтації студентів-бакалаврів 1 року навчання цікаво порівняти з ціннісними орієнтаціями студентів-магістрів 2 року навчання. Це можливо завдяки наявності результатів опитувань студентів магістерської програми «Соціологія» НаУКМА наприкінці навчання у 2007 році, які ранжували список з цих же 10 сфер життя від 1 («найважливіша») до 10 («найменш важлива»).

За Н. О. Антоною, навчально-виховний процес протягом двох років сприяв зростанню значущості для студентів наступних, умовно виділених нами груп цінностей: професійної самореалізації, самовдосконалення, естетичних, інтелектуальних, вольових і зниженню значущості цінностей груп: особистого життя, матеріальних, міжособистісного спілкування, емоційних [6]. Зважаючи на це, можна припустити, що у порівнянні зі студентами бакалаврату, для студентів магістеріуму будуть важливішими цінності особистісного зростання і роботи, і менш важливими цінності друзів і знайомих.

Результати відповідей студентів-соціологів магістеріуму на блок запитань про ціннісні орієнтації наведено на рис. 3.

Отже, щодо ціннісних орієнтацій студентів-другокурсників магістеріуму 2007 року випуску, була виявлена така загальна ієрархія сфер життя за суб'єктивною важливістю (у порядку важливості): особистісний розвиток (середнє значення – 2,4), сім'я, родичі (2,8), кохана людина (4,4), друзі, знайомі (5,5), робота (5,9), відпочинок, дозвілля (6), навчання (6,1), здоров'я (6,3), наукова робота (8,3), громадська діяльність (8,4).

Цікаво, що між середніми значеннями рангів цих сфер життя студентів бакалаврату різних років і студентів магістеріуму статистично значущих відмінностей виявлено не було. Однозначно спростувати висунуту гіпотезу наразі неможливо, через невелику вибірку студентів магістеріуму.

Рис. 3. Важливість сфер життя для студентів-соціологів НаУКМА 2 року навчання магістеріуму (Середні ранги важливості сфер життя для студентів-соціологів НаУКМА 2 року навчання магістеріуму за шкалою від 1 – «найбільш важлива» до 10 – «найменш важлива»; обсяг вибірки студентів 2007 року n=12)

Незважаючи на це, змінюється структура взаємозв'язків між цими ціннісними орієнтаціями. Для соціологів-першокурсників виокремлюються 2 взаємопов'язані (за результатами кореляційного аналізу) групи змінних: 1) сім'я і родичі, кохана людина, друзі і знайомі, відпочинок і дозвілля, здоров'я; 2) громадська діяльність, навчання, наукова робота, особистісний розвиток, робота. Умовно їх можна охарактеризувати як цінності «задоволення» і цінності «досягнення» відповідно. А для студентів-другокурсників магістеріуму чітко виявляються 4 групи змінних: 1) відпочинок, дозвілля, друзі, знайомі, сім'я, родичі; 2) наукова робота, навчання; 3) робота, особистісний розвиток, кохана людина; 4) громадська діяльність. Тобто група цінностей «досягнення» для магістрів розділяється на цінності досягнення у науці, роботі, та у громадській діяльності.

На підставі проведеного дослідження можна прийти до висновку, що серед усіх опитаних соціологів-першокурсників у середньому найбільшою мірою виражена доброзичливість і відкритість до досвіду. Приблизно однакові середні значення набрали екстраверсія, чесність і нейротизм. Серед усіх рис найменший рівень сумлінності. Також можна зробити висновок, що за розподілом деяких особистісних рис і ціннісних орієнтацій студенти-соціологи НаУКМА різних років вступу відрізняються між собою і від студентів-соціальних працівників НаУКМА. Для соціологів-першокурсників бакалаврату 2010–2012 років вступу загалом притаманна така ієрархія ціннісних орієнтацій щодо основних сфер життя: 1) особистісний розвиток; 2) сім'я, родичі; 3) друзі, знайомі, 4) кохана людина; 5) відпочинок, дозвілля; 6) навчання; 7) здоров'я; 8) робота; 9) громадська діяльність; 10) наукова робота. Однак структура ієрархії ціннісних орієнтацій щодо основних сфер життя є відносно стабільною для студентів-соціологів НаУКМА різних років вступу і суттєво не змінюється з часом навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Маковецький А. М.* Ціннісні орієнтації української молоді та їхня трансформація: досвід соціологічного аналізу / А. М. Маковецький // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2008. – Вип. 2. – С. 330–337.
2. *Волобуєв М. І.* Дослідження ціннісних орієнтацій студентів: методичні підходи / М. І. Волобуєв, Н. В. Сичова // Сталий розвиток економіки. – 2011. – Вип. 4. – С. 208–210.
3. *Виноградов О. Г.* Розробка та дослідження надійності особистісного опитувальника В5 / О. Г. Виноградов // Вісник. Соціологія. Психологія. Педагогіка. – 2004. – Вип. 20. – 20 с.
4. Львівських студентів не цікавлять матеріальні цінності. Інфографіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/jesfor/read/42190/Lvivskyh_studentsiv_ne_cikavlat_materialni_cinnosti_Infografika.
5. *Незабитковська С. В.* Цінності сучасного студентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ldfa.lviv.ua/content/articles/pidroz_viddil_vuxov/1240902937_cinnosti.doc.
6. *Антонова Н. О.* Ціннісні орієнтації у системі особистісних якостей студентів вищого педагогічного навчального закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: спец. 19.00.07 – «педагогічна і вікова психологія» / Антонова Наталія Олександрівна; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2003.
7. *Прокопчук І.* Життєві стратегії студентів НАУ: крізь призму соціології / Ірина Прокопчук // Віче. – 2009. – № 19.
8. *Чопей В.* Соціологічний портрет сучасного студента: досвід українських дослідників / Вікторія Чопей // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. – 2010. – № 4.

Стаття надійшла до редколегії 24.04.2014

Прийнята до друку 26.05.2014

PERSONALITY TRAITS AND VALUE ORIENTATIONS OF SOCIOLOGY STUDENTS OF NAUKMA

D. O. Khutkyi

*Kyiv International Institute of Sociology,
Voloska Str., 8/5, Kyiv, Ukraine, 04070,
e-mail: khutkyi@gmail.com*

The analysis of structure of personality traits and value orientations of sociology students of National University of «Kyiv-Mohyla Academy» is conducted in the article. In the last few decades, a wide range of variables has been discussed as antecedents of objective career success. The joint analysis of individual and values variables is particularly important for advancing our knowledge of career orientations because careers are shaped not only by individuals' characteristics and actions, but also by the organizational and societal contexts in which they are embedded. For advancing career theory, it is therefore necessary to build more culturally sensitive theoretical models that can better explain when and where individual differences affect objective career success across diverse cultural contexts. The research

was carried on the basis of empirical data of three representative monitoring quantitative surveys, where respondents anonymously filled in questionnaires. The manifestations of personality traits and the hierarchies of value orientations towards main spheres of life have been revealed. The comparative analysis of the manifestations among undergraduate students of different years of enrollment and graduate students, as well as among students of two professions has been conducted.

Keywords: personality traits, value orientations, students, sociologists.

ЛИЧНОСТНЫЕ ЧЕРТЫ И ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ СТУДЕНТОВ-СОЦИОЛОГОВ НАУКМА

Д. О. Хуткий

*Киевский международный институт социологии,
ул. Волоская, 8/5, г. Киев, Украина, 04070,
e-mail: khutky@gmail.com*

В статье проведен анализ структуры личностных черт и ценностных ориентаций студентов-социологов Национального университета «Киево-Могилянская академия». Исследование выполнено на основании эмпирических данных трех репрезентативных мониторинговых количественных опросов, проведенных методом анонимного анкетирования. Выявлено проявления личностных черт и иерархии ценностных ориентаций относительно основных сфер жизни. Выполнен сравнительный анализ проявлений среди студентов бакалавриата разных годов поступления и студентов магистериума, а также среди студентов двух специальностей.

Ключевые слова: личностные черты, ценностные ориентации, студенты, социологи.